

OLIY TA'LIM JARAYONIDA TALABALARNING MUSTAQIL FIKRLASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI.

Mavluda Ismoiljonova Ismoiljon qizi

Annotatsiya.

Mazkur tezisda oliy ta'lim jarayonida talabalarning mustaqil fikrlash kompetensiyasini rivojlantirish muammosi tahlil qilinadi. Zamonaviy mehnat bozori va ijtimoiy muhitning tezkor o'zgarishi sharoitida mutaxassisdan faqat tayyor bilimlarni o'zlashtirish emas, balki mavjud bilimlarni tahlil qilish, muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish va o'z fikrini asoslash qobiliyati talab etiladi. Shu nuqtayi nazardan, talabaning mustaqil fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik mexanizmlarni takomillashtirish dolzarb vazifa sifatida asoslanadi. Tezisda muammoli ta'lim, refleksiv yondashuv, mustaqil ta'lim va dialogik pedagogik hamkorlikni o'zaro uyg'unlashtirish asosida taklif etilayotgan pedagogik mexanizmning mazmuni yoritiladi.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, mustaqil fikrlash, kompetensiya, pedagogik mexanizm, mustaqil ta'lim, muammoli ta'lim, refleksiya, pedagogik hamkorlik, talaba.

Asosiy qisim.

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimining oldida turgan muhim vazifalardan biri — o'zgaruvchan ijtimoiy va kasbiy sharoitlarda mustaqil fikrlay oladigan, muammolarni tahlil qiladigan hamda asoslangan qaror qabul qila oladigan mutaxassisni tayyorlashdir. An'anaviy ta'limda bilimlarni tayyor shaklda o'zlashtirishga ustuvorlik berilishi talabaning izlanish, tahlil qilish va mustaqil xulosa chiqarish faoliyatini cheklashi mumkin. Shu sababli zamonaviy pedagogik jarayonda ta'lim oluvchining bilimni qabul qiluvchi emas, balki uni izlab topuvchi, qayta ishlovchi va amaliyotda qo'llovchi subyekt sifatidagi

faoliyatini

kuchaytirish

zarur.

Mustaqil fikrlashni faqat mustaqil ta'lim bilan tenglashtirish to'g'ri emas. Mustaqil ta'lim ko'proq talabaning o'qituvchi rahbarligidan tashqari bajaradigan faoliyatini anglatgan bo'lsa, mustaqil fikrlash kompetensiyasi muammoni anglash, axborotni tahlil qilish, turli nuqtayi nazarlarni solishtirish, dalillarni baholash, xulosa chiqarish va qaror qabul qilish kabi o'zaro bog'liq faoliyatlar majmuini ifodalaydi. Demak, talabaning mustaqil fikrlashini rivojlantirish uchun faqat topshiriqlar sonini ko'paytirish emas, balki topshiriqlarning mazmuni va pedagogik tashkil etilish mexanizmini o'zgartirish talab etiladi.

Mazkur muammoning muhim jihati shundaki, talabaning mustaqil fikrlashi tayyor savollarga javob berish jarayonida emas, balki muayyan pedagogik muammo yoki qarama-qarshi vaziyatni mustaqil tahlil qilish jarayonida faol shakllanadi. Shuning uchun ta'lim jarayonida yagona to'g'ri javobni talab qiluvchi reproduktiv topshiriqlardan tashqari, bir nechta yechimga ega bo'lgan muammoli va ijodiy topshiriqlar ulushini oshirish maqsadga muvofiq. Tadqiqot nuqtayi nazaridan talabalarning mustaqil fikrlash kompetensiyasini rivojlantirish motivatsion, kognitiv, faoliyatga doir va refleksiv komponentlarning o'zaro integratsiyasi asosida tashkil etilishi mumkin. Motivatsion komponent talabaning mustaqil izlanishga bo'lgan ehtiyojini; kognitiv komponent tahlil, taqqoslash, umumlashtirish va xulosa chiqarish qobiliyatini; faoliyatga doir komponent bilimlarni yangi vaziyatlarda qo'llash va muammoni hal qilishni; refleksiv komponent esa o'z faoliyati va qabul qilgan qarorlarini baholashni nazarda tutadi. Shu asosda oliy ta'limda talabalarning mustaqil fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishning quyidagi pedagogik mexanizmini taklif etish mumkin: muammoli vaziyat yaratish → mustaqil izlanish → dalillarni tahlil qilish → muqobil yechimlarni ishlab chiqish → qarorni asoslash → refleksiv baholash. Mazkur ketma-ketlikning muhim jihati shundaki, talaba tayyor xulosani qabul qilmaydi, balki xulosaga kelish jarayonining bevosita ishtirokchisiga aylanadi.

Bunda o'qituvchining roli ham o'zgaradi. O'qituvchi tayyor bilimlarni yetkazuvchi subyekt sifatida emas, balki talabaning mustaqil fikrlash faoliyatini tashkil etuvchi va yo'naltiruvchi pedagog sifatida namoyon bo'ladi. O'qituvchi tomonidan savol berish, muammoli vaziyat yaratish, qarama-qarshi fikrlarni taqdim etish va talabaning xulosasini asoslashga undash kabi pedagogik usullar qo'llanilishi mustaqil fikrlashning rivojlanishiga xizmat qiladi. Shuningdek, seminar mashg'ulotlarida munozara, debat, keys, loyiha va muammoli topshiriqlardan foydalanish talabaning o'z fikrini dalillar bilan himoya qilishiga imkon beradi. Biroq interfaol metodlarning o'zidan foydalanishning o'zi yetarli emas. Ularning samaradorligi topshiriqning talabaning fikrlash faoliyatini qanchalik faollashtirishi bilan belgilanadi. Shu sababli metod tanlashda "qaysi metoddan foydalanish?" savolidan ko'ra "ushbu metod talabaning qaysi fikrlash amalini rivojlantiradi?" degan savolga ustuvorlik berish maqsadga muvofiq. Tadqiqotning ilmiy-amaliy jihatdan muhim taklifi — talabalarning mustaqil fikrlash kompetensiyasini baholashda faqat yakuniy javobni emas, balki fikrlash jarayonini ham hisobga olishdir. Bunda muammoni aniqlash, dalillarni tanlash, muqobil variantlarni ko'rib chiqish, qarorni asoslash va o'z faoliyatini baholash mezonlari asosida diagnostik yondashuvni shakllantirish mumkin. Mazkur yondashuv talabaning haqiqiy mustaqil fikrlash darajasini aniqroq aniqlash imkonini beradi.

Shunday qilib, oliy ta'limda mustaqil fikrlash kompetensiyasini rivojlantirish alohida metod yoki bir martalik mashg'ulot bilan cheklanmasligi, balki ta'lim mazmuni, topshiriqlar, pedagogik muloqot, mustaqil ta'lim va baholashning o'zaro bog'langan tizimi sifatida tashkil etilishi lozim. Taklif etilayotgan pedagogik mexanizmning samaradorligi uning uzluksizligi, talabaning faol subyekt sifatidagi mavqei va refleksiv faoliyatning muntazam tashkil etilishi bilan belgilanadi.

Xulosa sifatida, talabalarning mustaqil fikrlash kompetensiyasini rivojlantirish zamonaviy oliy ta'limning muhim pedagogik vazifalaridan biridir. Mazkur kompetensiyani shakllantirish uchun muammoli ta'lim, mustaqil izlanish, dalillarga asoslangan munozara va refleksiyaning yagona pedagogik mexanizm sifatida birlashtirish maqsadga muvofiq. Ushbu yondashuv talabaning tayyor bilimni o'zlashtirishidan bilimni mustaqil yaratish va amaliy vaziyatlarda qo'llash darajasiga o'tishini ta'minlaydi. Mazkur yo'nalishda ishlab chiqiladigan metodik tizim va uning tajriba-sinov asosida tekshirilishi kelgusidagi ilmiy tadqiqotlar uchun istiqbolli yo'nalish hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun. O'RQ-637-son, 23.09.2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining oliy ta'lim tizimini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
3. Dewey J. How We Think. Boston: D.C. Heath & Co. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
4. Bloom B.S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. New York: Longmans.
5. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. Москва.
Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. Москва.
6. Андреев В.И. Педагогика: учебный курс для творческого саморазвития. Казань.